TEISMINĖS VALDŽIOS KONSTITUCINIS STATUSAS LIETUVOS RESPUBLIKOJE

Elena Vaitiekienė, Milda Vainiutė

Teismai ir jų sistema yra vienas iš valstybės atributų. Tačiau iki pat XVIII a. pabaigos nebuvo net minties, kad teismai gali tapti valstybės valdžios dalimi. Savarankiška ir nepriklausoma teisminė valdžia Europoje atsirado teismams pradėjus vykdyti naują – vykdomosios valdžios veiksmų teisėtumo kontrolės – funkciją. Teisminės valdžios atsiradimas reiškė valstybės galių apribojimą: valstybės valdžią pradėjo kontroliuoti nepriklausoma ir įtakinga institucija – teismas. Dabartiniu metu teisminės valdžios buvimas ir jos atskyrimas nuo kitų valstybės valdžios šakų laikomas būtinu demokratinės ir teisinės valstybės požymiu. Tik demokratinėse valstybėse, pripažįstančiose valdžių atskyrimo principą, teismai laikomi tautos įsteigta savarankiška valstybės valdžios šaka.

Kaip ir daugelio demokratiškų pasaulio valstybių konstitucijose, taip ir pagal Lietuvos Respublikos piliečių 1992 m. spalio 25 d. priimtą Konstituciją valstybės valdžia yra organizuota ir įgyvendinama remiantis valdžių padalijimo principu. Teisminė valdžia – viena iš Konstitucijoje įtvirtintų valdžių. Teisminei valdžiai, kaip ir kitoms valstybės valdžią įgyvendinančioms institucijoms, būdingi visi pagrindiniai valstybės valdžios požymiai. Pagrindinis ir svarbiausias požymis – tai privalomumas paklusti valdžios sprendimams. Teismas priima sprendimus valstybės vardu. Savo galia šie sprendimai prilygsta įstatymams: jie yra privalomi visoms valstybės institucijoms, įstaigoms, organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams, jų vykdymas užtikrinamas valstybės prievarta. Patys teismų sprendimai daugeliu atvejų yra valstybės prievartos aktai. Teisminės valdžios institucijos turi teisę taikyti įvairias, net pačias griežčiausias, valstybinės prievartos priemones.

Išskirtinę teisminės valdžios vietą valstybės valdžios sistemoje apibūdina tai, kad teisminė valdžia įgyvendina teisingumo vykdymo valstybėje funkciją, M. Romerio žodžiais tariant, „neteisės konstatavimas ir sudraudimas – štai kas yra bet kurio teismo funkcija“[115]. Tai pagrindinė teisminės valdžios funkcija, įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 1 dalyje. Jos negali įgyvendinti jokia kita valstybės valdžios institucija ar pareigūnas, išskyrus teismą. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, interpretuodamas šią konstitucinę nuostatą, 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime pabrėžė, kad „teisingumo vykdymas – teismų funkcija, lemianti šios valdžios vietą valstybės valdžios institucijų sistemoje ir teisėjų statusą. Jokia kita valstybės institucija ar pareigūnas negali vykdyti šios funkcijos.“[116] Kitaip tariant, „jeigu vienai valdžios šakai priskiriama teisė leisti įstatymus, o kitai – juos vykdyti, tai teismui tenka vienas atsakingiausių uždavinių – aiškinti teisę ir ją taikyti, vykdant teisingumą“[117].

Valdžių padalijimu grįstoje valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų sistemoje teisminė valdžia svarbi ne tiek tuo, kad vykdo teisingumą, tradicine prasme suprantamą kaip konkrečių bylų nagrinėjimą laikantis nustatytos teismo proceso tvarkos (teisminę valdžią įgyvendina teisėjas vienasmeniškai arba teisėjų kolegija, laikydamiesi nustatytos procesinės tvarkos), kiek jai būdingomis teisinėmis galimybėmis daryti įtaką įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios sprendimams.[118] Be to, nuo kitų valstybės valdžių teisminė valdžia skiriasi dar ir tuo, kad ji yra formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu.[119]

Atsižvelgiant į tai, jog teisminės valdžios padėtis demokratinėje visuomenėje yra ypatinga, ji „remia principą, kad įstatymų turi laikytis visi, taip užtikrindama atskirų asmenų ir visų mažumų grupių teises tais pernelyg dažnais

---

[115] Romeris, M. *Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose*. Vilnius: Pozicija, 1994, p. 5.

[116] *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 109-3192.

[117] Valančius, V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principas ir konstitucinė justicija. *Jurisprudencija*, 2000, 16(8): 9.

[118] Šinkūnas, H. *Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), p. 53.

[119] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 109-3192; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2276.

atvejais, kai daugumos sprendimai vaidina lemiamą vaidmenį“[120]. Taigi užtikrinant Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintų teisių ir laisvių apsaugą, teismams suteikiami ypatingi įgaliojimai, kurių neturi nė viena kita valdžios šaka. Tik teismas gali priimti sprendimą, kuriuo žmogui atimama ar apribojama laisvė, konfiskuojamas fizinių ar juridinių asmenų turtas, uždraudžiama politinės partijos veikla, panaikinamas valstybės institucijos neteisėtas aktas, valstybės institucija įpareigojama atlyginti asmeniui padarytą neteisėtais veiksmais žalą ir kt. Teisingumo vykdymo funkcijos reikšmingumas suponuoja ir visavertės teisminės valdžios poreikį. Kaip pabrėžia E. Jarašiūnas, „tik visavertė teisminė valdžia, bet ne kitų valdžių priedėlis ar mechaniška „įstatymo burna“ gali įgyvendinti jai pavestą konstitucinę teisingumo vykdymo misiją“[121].

Išskirtinis teisminės valdžios požymis – jos politinis ir socialinis neutralumas. Vykdant teisingumą pagrindinė teismo pareiga – išspręsti teisinį konfliktą: visapusiškai, visiškai ir objektyviai ištirti visas bylos aplinkybes ir priimti teisėtą bei pagrįstą teismo sprendimą. Tokį sprendimą gali priimti tik nepriklausomas ir nešališkas teismas. Vykdydamas šią pareigą teismas privalo būti politiškai ir socialiai neutralus bei laisvas nuo bet kokio poveikio iš šalies. Nagrinėdamas ir spręsdamas bylas, jis turi vadovautis tik įstatymu ir savo teisine sąmone bei vidiniu įsitikinimu. Teisinė sąmonė ir vidinis įsitikinimas yra labai reikšmingi įgyvendinant teisminę valdžią.

Teisingumo vykdymo turinį sudaro teismų veikla sprendžiant konkrečius ginčus dėl teisės, atsirandančius visuomenėje dėl įvairių konfliktų (turtinius, darbo, politinio pobūdžio ginčus, piliečių skundus dėl neteisėtų valstybės tarnautojų veiksmų ir kt.). Teismai šiuos ginčus sprendžia nagrinėdami baudžiamąsias, civilines ir administracines bylas, griežtai laikydamiesi įstatymų nustatytos teisminio proceso tvarkos. Teisminio proceso tvarkos reikalavimai įgyvendinant teisminę valdžią turi esminę reikšmę: bet kokie procesinės teisės pažeidimai gali būti pagrindas aukštesniajam teismui panaikinti teismo sprendimą.

---

[120] Atviros visuomenės institutas (Stojimo į ES priežiūros programa). Stojimo į Europos Sąjungą monitoringo procesas: Teismų nepriklausomumas, 2001, p. 6.

[121] Jarašiūnas, E. Teisminės valdžios organizacijos ir veiklos konstitucinės problemos (teisminės valdžios visavertiškumas, teismų sistemos bei teisėjų ir teismų nepriklausomumas). Birmontienė, T. ir kt. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 299.

Vis dėlto teisingumo vykdymas nėra vienintelė teisminės valdžios funkcija. Ne mažiau svarbi yra valstybės institucijų, padedančių vykdyti teisingumą, veiksmų teisėtumo ir pagrįstumo teisminės priežiūros funkcija. Be to, teismai atlieka arba gali atlikti visuomenėje ir kitas teisines funkcijas, pvz., teisės normų aiškinimo funkciją. Teisminė valdžia, priimdama privalomus sprendimus, kartu atlieka ir socialinio reguliavimo funkciją konkrečioje visuomeninių santykių srityje: nustato konkrečių asmenų teises, pareigas ir atsakomybę. Kaip teigia E. Jarašiūnas, priimant ir vykdant teismo sprendimus, garantuojamas įsiteisėjusių teismo sprendimų nustatytų ir patvirtintų teisinių santykių stabilumas[122]. Taigi teisminei valdžiai būdingi ne tik bendrieji valstybės valdžios požymiai, bet ir specifiniai požymiai bei funkcijos.

Atkūrus Lietuvos valstybingumą, vienu svarbiausių valstybės uždavinių tapo sukurti demokratinės visuomenės poreikius atitinkančią teismų sistemą, įgyvendinti teisinės sistemos reformą, kurios sėkmę, kaip nurodoma, lemia ne tik socialinės ar politinės, bet ir būtinos teisinės sąlygos, prie kurių priskirtinos: 1) realus valstybės valdžios šakų atribojimas; 2) aiškios konstitucinės nuostatos, leidžiančios nedviprasmiškai teigti, kad teisinė sistema grindžiama teismo ir teisėjų nepriklausomumo principu; 3) pakankama konstitucinė bazė, leidžianti pasirinkti patogiausią teisminės organizacijos modelį, kuris būtų grindžiamas visuomenės poreikiu turėti veiksmingą teisinę gynybą; 4) pagrindinių įstatymų, reglamentuojančių teisinės sistemos institucinę ir organizacinę struktūrą, priėmimas. [123]

Teismų sistemos reformos Lietuvoje pradžia laikytina 1992 m. sausio 16 d., kai Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo kai kurių straipsnių pakeitimo ir papildymo“[124] 113 straipsnyje įvardijo šiuo metu veikiančias bendrosios kompetencijos teismų institucijas. Konstitucinių normų pagrindu reikėjo sukurti naują teismų sistemą. Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas 1992 m. vasario 6 d. priėmė Lietuvos Respublikos teismų įstatymą[125] ir nutarimą

[122] Jarašiūnas, E. Teisminės valdžios funkcionavimo apsaugos problemos konstitucinėje justicijoje. *Teisminė valdžia ir visuomenė: konferencijos medžiaga*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999, p. 47.

[123] Valančius, V. Teismo ir teisėjo nepriklausomumo principas ir konstitucinė justicija. *Jurisprudencija.* 2000, 16(8): 9.

[124] *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 3-42.

[125] *Ten pat*., Nr. 8-208.

„Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo įsigaliojimo“[126]. 1992 m. kovo 12 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos apylinkių teismų įsteigimo įstatymas[127], kuriuo vietoj veikiančių miestų ir rajonų teismų įsteigti nauji apylinkių teismai. Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas 1992 m. spalio 29 d. priėmė įstatymą „Dėl apygardų teismų, Lietuvos apeliacinio teismo ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo įsteigimo ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 15 straipsnio papildymo“[128]. Lietuvos Respublikos civilinio proceso ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo ir papildymo nuostatų įgyvendinimas užtruko, nes nebuvo priimti minėti proceso įstatymų pakeitimai ir papildymai. Taigi bendrosios kompetencijos teismų sistemą buvo nuspręsta organizuoti tarpukario Lietuvos, kurioje taip pat veikė keturių grandžių teismų sistema, pavyzdžiu[129].

Tolesnį teismų reformos etapą lėmė 1992 m. spalio 25 d. priimta Konstitucija, pagal kurią Lietuvoje buvo įsteigtos trys teismų sistemos: 1) Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas; 2) keturių grandžių bendrosios kompetencijos teismai: Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai (Konstitucijos 111 str. 1 d.); 3) specializuoti – administraciniai – teismai: Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas ir apygardų administraciniai teismai (pagal Konstitucijos 111 straipsnio 2 dalį administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti gali būti įsteigti specializuoti teismai). Be to, Konstitucijoje, kaip ir kitose demokratinėse valstybėse, įtvirtintas draudimas taikos metu steigti teismus su ypatingais įgaliojimais (111 str. 3 d.). Taigi, kaip pabrėžia E. Jarašiūnas, Konstitucijoje buvo net tik nustatyta keturių grandžių bendrosios kompetencijos teismų sistema (kaip institucijų sistema), bet ir įtvirtinti bendrosios kompetencijos teismų instancinės sistemos, kaip teisminio nagrinėjimo procesinių pakopų sistemos, pagrindai[130]. Pabrėžtina, jog Lietuvos Respublikos Konsti-

---

[126] *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 8-209.

[127] *Ten pat*, Nr. 10-240.

[128] Šio įstatymo 5 straipsnyje buvo nustatyta, kad „šiame įstatyme numatyti teismai turi būti suformuoti iki to laiko, kai Lietuvos Respublikos Seimas priims atitinkamus įstatymus dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso ir Baudžiamojo proceso kodeksų pakeitimo bei papildymo, ir nuo tada įsigalioja Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 3–5, 8–13, 18, 19, 49, 60, 62 straipsniai“.

[129] Maksimaitis, M. Istorinės teisminės valdžios ištakos Lietuvoje. Birmontienė, T. ir kt. *Lietuvos konstitucinė teisė.* Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001, p. 773–779.

[130] Jarašiūnas, E. Teisminės valdžios organizacijos ir veiklos konstitucinės problemos (teisminės

tucinis Teismas yra konstatavęs, kad teismų instancinės sistemos paskirtis yra šalinti galimas žemesnių instancijų teismų klaidas, neleisti, kad būtų įvykdytas neteisingumas, ir šitaip apsaugoti asmens, visuomenės teises ir teisėtus interesus.[131] Iš esmės tokiu teisiniu reguliavimu yra įtvirtintas principas apskųsti ir peržiūrėti teismo sprendimą, nes būtent nustatyta teismų sistema leidžia apskųsti teismo sprendimą aukštesnės instancijos teismui.

1992 m. lapkričio 2 d. įsigaliojus Lietuvos Respublikos Konstitucijai, ordinarinės teisės nuostatos, susijusios su teismų klausimų reglamentavimu, turėjo būti derinamos su Konstitucijos normomis dėl teisminės valdžios, teismų sistemos ir jų statuso. Tai atlikti Seimą įpareigojo Konstitucija ir įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“[132]. Seimas 1993 m. gruodžio 14 d. nutarimu Nr. I-331 patvirtino teisinės sistemos kūrimo dokumentą – teisinės sistemos metmenis[133], kuriuose buvo numatyti svarbiausi teismų reformos tikslai, pabrėžtas Europos Sąjungos standartų taikymas ir nustatytas laikotarpis, per kurį reforma turi būti įgyvendinta. Vėliau jie buvo pakoreguoti[134].

Vykdant teismų sistemos reformą, 1994 m. gegužės 31 d. buvo priimtas naujas Lietuvos Respublikos teismų įstatymas[135], o 1994 m. birželio 15 d. – įstatymas „Dėl Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, apygardų teismų įsteigimo, apygardų ir apylinkių teismų veiklos teritorijų nustatymo bei Lietuvos Respublikos prokuratūros reformavimo“[136]. Lietuvos Respublikos Konstituciniam Teismui 1999 m. gruodžio 21 d. priėmus nutarimą[137], kuriuo 1994 m. gegužės 31 d. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo nuostatos, nustatančios Lietuvos Respublikos teisingumo ministro galias teisėjų korpuso ir Teisėjų garbės teismo formavimo, teismų organizavimo, finansinio aprūpinimo, teismų (teisėjų) administracinės veiklos kontrolės ir

valdžios visavertiškumas, teismų sistemos bei teisėjų ir teismų nepriklausomumas). Birmontienė, T. ir kt. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 302.

[131] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 7-254 .

[132] *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1015.

[133] *Ten pat*. 1993, Nr. 70-1311.

[134] Nauja Teisinės sistemos reformos metmenų redakcijai buvo patvirtinta Seimo 1998 m. birželio 25 d. nutarimu Nr. VIII-810. *Valstybės žinios*. 1998, Nr. 61-1736.

[135] *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 46-851.

[136] *Ten pat*. 1994, Nr. 50-932.

[137] *Ten pat*. 1999, Nr. 109-3192.

teisėjų drausminės atsakomybės srityse bei kitas nuostatos buvo pripažintos prieštaraujančiomis Lietuvos Respublikos Konstitucijai, buvo parengta ir nuo 2002 m. gegužės 1 d. įsigaliojo nauja Teismų įstatymo redakcija[138], galiojanti iki šiol, kuri tapo kokybiškai naujo etapo teismų istorijoje atskaitos pradžia. Išsprendus pagrindines problemas, susijusias su atitikimu Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir tarptautiniams standartams, teismams buvo suteikta visapusė ir reali institucinė ir administracinė autonomija. Taigi naujuoju Teismų įstatymu iš esmės pakoreguoti teismų organizavimo klausimai, pradedant nauju požiūriu į vykdomosios valdžios įtaką organizuojant ir administruojant teismus, į teisėjų korpuso formavimo sistemą, nepriklausomumo garantijas, grindžiamas teismų savivalda, bandant reikliau reglamentuoti teisėjų kvalifikaciją, atsakomybę, siekiant daugiau teismų veiklos skaidrumo, atvirumo visuomenei, naujai išsprendžiant ne tik konstitucinės kontrolės padiktuotus, bet ir kitus klausimus. Šis įstatymas buvo ne kartą pakeistas ir papildytas. Daugumą pakeitimų ir papildymų lėmė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija teismų klausimais[139].

Vadovaujantis Konstitucijos nuostatomis, 1993 m. buvo įsteigta nauja europietiškojo modelio konstitucinės kontrolės institucija – Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, kuris pagal savo kompetenciją spręsdamas dėl žemesnės galios teisės aktų (jų dalių) atitikties aukštesnės galios teisės aktams, *inter alia* (ir pirmiausia), Konstitucijai, ir vykdydamas kitus jam suteiktus konstitucinius įgaliojimus, vykdo konstitucinį teisingumą, garantuoja Konstitucijos viršenybę teisės sistemoje ir konstitucinį teisėtumą[140]. Nurodomos ir kitos šio Teismo funkcijos: 1) konstitucinių teisinių vertybių įtvirtinimas; 2) taikdarystė socialiniame gyvenime; 3) teisinis politinių konfliktų

---

[138] *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 17-649.

[139] Pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 33, 34, 36, 38, 39, 42, 43, 47, 51, 55[1], 57, 61, 63, 64, 69[1], 81 straipsnių, IX skyriaus pavadinimo, 83, 84, 85, 86, 90, 98, 101, 103 straipsnių, XII skyriaus antrojo skirsnio pavadinimo, 106, 107, 108, 119, 120, 122, 124, 127, 128, 129 straipsnių pakeitimo ir papildymo, 89, 109, 110, 111, 112, 125 straipsnių pripažinimo netekusiais galios ir įstatymo papildymo 53[1], 53[2] straipsniais ir IX skyriaus trečiuoju skirsniu įstatymo, priimto 2008 m. liepos 3 d. ir įsigaliojusio 2008 m. rugsėjo 1 d. tikslas – pakeisti kai kurias Lietuvos Respublikos teismų įstatymo nuostatas, įgyvendinant šiuos Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimus: 2004 m. balandžio 15 d. nutarimą, 2006 m. rugsėjo 9 d. nutarimą, 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimą, 2007 m. gruodžio 17 d. nutarimą ir 2008 m. vasario 20 d. nutarimą.

[140] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 65-2400.

sprendimas; 4) politinio proceso nepertraukiamumas arba politinės kaitos užtikrinimas; 5) pedagoginė; 6) žmogaus teisių apsauga; 7) demokratijos užtikrinimas ir visuomenės demokratinės kultūros ugdymas; 8) Konstitucijos evoliucijos užtikrinimas; 9) teisminės praktikos standartų tarptautinė sklaida[141]. Apibūdinant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir bendrosios kompetencijos teismų bei specializuotų teismų santykį, pabrėžtina, jog „tai, kad Konstitucijoje yra du atskiri skirsniai – VIII skirsnis „Konstitucinis Teismas" ir IX skirsnis „Teismas", ne paneigia Konstitucinio Teismo buvimą teismų sistemos dalimi, bet pabrėžia ypatingą jo statusą teisminės valdžios sistemoje, kartu ir visų valstybės valdžią įgyvendinančių valstybės institucijų sistemoje"[142].

Vykdant teisinės sistemos reformą ir siekiant išlaikyti pusiausvyrą tarp piliečių teisių apsaugos ir valstybės valdymo poreikių, pagrįstų demokratinėse Europos valstybėse nusistovėjusiais principais bei vertybėmis[143], Konstitucijoje numatyta galimybe steigti specializuotus teismus buvo pasinaudota ir įsteigti jau minėti administraciniai teismai[144], kurie pradėjo veikti 1999 m. gegužės 1 d.

Kaip minėta, teisminę valdžią įgyvendina teismas – kolegiali teisėjų institucija (arba vienas teisėjas). Būtent teisėjams yra suteikiami ypatingi teisminės valdžios atstovo įgaliojimai ir teisė priimti privalomus sprendimus, vienaip ar kitaip paliečiančius ar pakeičiančius konkretaus žmogaus gyvenimą. Konkrečios bylos nagrinėjimas ir sprendimas reikalauja ne tik didelių asmeninių teisėjo pastangų, bet ir moralinės bei pilietinės atsakomybės, profesinių sugebėjimų ir gyvenimiškos patirties. Neatsitiktinai teisėjams keliami aukšti profesiniai ir moraliniai reikalavimai. Kuo aukštesnės instancijos teismas, tuo didesni reikalavimai teisėjui.

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos Konstitucija įtvirtina tik tuos reikalavimus, kuriuos turi atitikti Konstitucinio Teismo teisėjai, ir nustato jų

---

[141] Jarašiūnas, E. Apie konstitucinės justicijos funkcijas. *Konstitucija, žmogus, teisinė valstybė*. Konferencijos medžiaga. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1998, p. 139–156.

[142] Žilys, J. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstitucinėje sistemoje. Birmontienė, T. ir kt. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 265.

[143] Jungtinių Tautų vystymo programa. Administracinė justicija Lietuvoje: vertinimas (parengė Daniel A. Bilak), 2003 m. lapkritis, p. 7.

[144] Lietuvos Respublikos administracinių teismų įsteigimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 13-309.

skaičių. Pagal Konstitucijos 103 straipsnį Konstitucinį Teismą sudaro 9 teisėjai, skiriami devyneriems metams ir tik vienai kadencijai. Konstitucinis Teismas kas treji metai atnaujinamas vienu trečdaliu. Po tris kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus skiria Seimas iš kandidatų, kuriuos pateikia Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, o teisėjais juos skiria Seimas. Konstitucinio Teismo pirmininką iš šio teismo teisėjų skiria Seimas Respublikos Prezidento teikimu. Konstitucinio Teismo teisėjais gali būti skiriami nepriekaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys aukštąjį teisinį išsilavinimą ir ne mažesnį kaip 10 metų teisinio ar mokslinio pedagoginio darbo pagal teisininko specialybę stažą.

Bendras Konstitucijoje nustatytas reikalavimas – teisėjais Lietuvoje gali būti tik Lietuvos Respublikos piliečiai (112 str. 1 d.). Konkrečius reikalavimus asmenims, galintiems būti teisėjais, nustato Lietuvos Respublikos teismų įstatymas.

Pažymėtina, kad konkretaus bendrosios kompetencijos ir administracinių teismų teisėjų skaičiaus nei Lietuvos Respublikos Konstitucija, nei įstatymai nenustato. Pagal Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 12 straipsnį Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų skaičių nustato Seimas Respublikos Prezidento teikimu, pasiūlius Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pirmininkui. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo teisėjų skaičių nustato Respublikos Prezidentas Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo pirmininko siūlymu, o kitų teismų teisėjų skaičių nustato Respublikos Prezidentas Teisėjų tarybos patarimu[145]. Vertinant, pavyzdžiui, Aukščiausiajame Teisme nustatytus 37 teisėjų etatus, teigtina, kad tai pakankamai didelis skaičius, turint omenyje Lietuvos gyventojų skaičių ir tai, kad čia veikia specializuota konstitucinės kontrolės institucija – Konstitucinis Teismas, kurį sudaro devyni teisėjai. Tuo tarpu tokiose didelėse valstybėse kaip Jungtinės Amerikos Valstijos ir Argentina šalies aukščiausiosios instancijos teismą, kuris atlieka ir konstitucinės kontrolės funkciją, sudaro 9, o Jungtinių Meksikos Valstijų – 11 teisėjų[146]. Kita vertus, pažymėtina ir tai, kad toks neteisinis teisėjų skaičiaus, ypač

[145] Šiuo metu Lietuvos Aukščiausiajame Teisme yra nustatyti 37 teisėjų etatai, Lietuvos apeliaciniame teisme – 30, penkiuose apygardų teismuose – 158, 54 miestų ir rajonų apylinkių teismuose – 491; Lietuvos vyriausiajame teisme – 15 teisėjų etatų, penkiuose apygardų administraciniuose teismuos – 56 etatai.

[146] Supreme Court of the United States <http://www.supremecourtus.gov>; Corte Suprema de Justicia de la Nacion < http://www.csjn.gov.ar/>; Constitucion Politica de los Estados

aukščiausiosios instancijos teismuose, nustatymas neužtikrina teismų veiklos stabilumo, sudaro prielaidas abejoti valstybės valdžios institucijų sprendimų dėl teisėjų skaičiaus nustatymo objektyvumu ir pagrįstumu.

Tiek bendrosios kompetencijos, tiek administracinių teismų teisėjais gali būti skiriami tik nepriekaištingos reputacijos asmenys[147]. Teisėjais gali būti skiriami tik asmenys, atitinkantys profesinius reikalavimus: turintys aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą – teisės bakalauro ir teisės magistro arba teisininko profesinį kvalifikacinį laipsnį (vienpakopį teisinį universitetinį išsilavinimą) ir išlaikę teisėjo egzaminus (kai kuriais įstatymo nustatytais atvejais to nereikalaujama). Reikalavimai teisinio darbo stažui skiriasi pagal tai, ar asmuo pretenduoja būti apylinkės, apygardos ar kito teismo teisėju[148]. Paminėtina, kad reikalavimai asmenims, siekiantiems eiti teisėjo pareigas, galiojant 2002 m. gegužės 1 d. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo redakcijai, buvo ne kartą pakeisti[149]. Pagal Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 60 straipsnį buvęs Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjas, Aukščiausiojo

---

Unidos Mexicanos <http://pdba.georgetown.edu/Constitutions/Mexico/textovigente 2008. pdf>.

[147] Teismų įstatymo 52 straipsnyje nurodyta, kad asmuo nelaikomas nepriekaištingos reputacijos, jeigu jis įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu pripažintas padaręs nusikalstamą veiką; buvo atleistas iš teisėjo, prokuroro, advokato, notaro, antstolio, policijos ar vidaus reikalų sistemos darbuotojo pareigų arba iš valstybės tarnybos už profesinės ar tarnybinės veiklos pažeidimus, jei po šio atleidimo nepraėjo penkeri metai; piktnaudžiauja psichotropinėmis, narkotinėmis, toksinėmis medžiagomis ar alkoholiu; neatitinka kitų Teisėjų etikos taisyklių reikalavimų.

[148] Pavyzdžiui, apylinkės teismo teisėju gali būti skiriamas nepriekaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos pilietis, turintis aukštąjį universitetinį teisinį išsilavinimą – teisės bakalauro ir teisės magistro kvalifikacinius laipsnius arba teisininko profesinį kvalifikacinį laipsnį (vienpakopį teisinį universitetinį išsilavinimą), atitinkantis įstatymų nustatytus reikalavimus, būtinus išduodant asmens patikimumo pažymėjimą arba leidimą dirbti ar susipažinti su įslaptinta informacija, pateikęs sveikatos pažymėjimą, turintis ne mažesnį kaip penkerių metų teisinio darbo stažą ir išlaikęs pretendentų į teisėjus egzaminą. Nuo pretendentų į teisėjus egzamino atleidžiamas teisės krypties socialinių mokslų daktaras ir habilituotas daktaras, asmuo, turintis ne mažesnį kaip penkerių metų teisėjo darbo stažą, jeigu nuo darbo teisėju pabaigos praėjo ne daugiau kaip penkeri metai.

[149] Pavyzdžiui, 2004 m. gegužės 18 d. priimtas Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 51, 66, 67 ir 68 straipsnių pakeitimo įstatymas nustatė supaprastintus reikalavimus prokurorams ir advokatams, siekiantiems teisėjo pareigų bei pretenduojantiems tapti aukštesnių pakopų teisėjais, t. y. jiems nebuvo privaloma išlaikyti pretendentų į teisėjus egzaminą. 2006 m. birželio 1 d. priimtu minėto įstatymo pakeitimu šio siūlymo buvo atsisakyta.

Teismo teisėjas be egzamino ir atrankos gali būti paskirtas Aukščiausiojo, Apeliacinio, Vyriausiojo administracinio teismo, apygardos teismo, apygardos administracinio teismo ar apylinkės teismo teisėju.

Atsižvelgiant į tai, kad įvairių pakopų teismų teisėjais pretenduoja tapti gana daug nustatytus reikalavimus atitinkančių asmenų, ir siekiant, kad jais būtų paskirti tinkamiausi pretendentai, 2003 m. sausio 21 d. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas, be kita ko, buvo papildytas nauju 55–1 straipsniu, kuriuo buvo pasiūlyta įstatymu reglamentuoti Atrankos komisiją[150]. Siekiant aiškiau ir skaidriau reglamentuoti pretendentų į teisėjus ir teisėjus atranką, 2008 m. liepos 3 d. priimtu šio įstatymo pakeitimo įstatymu, be kita ko, minėtas straipsnis buvo pakeistas, numatant, kad Atrankos komisiją sudaro Respublikos Prezidentas[151], tačiau ne mažiau kaip keturi iš septynių Atrankos komisijos narių turi būti ne teisėjai. Ši nuostata suteikė galimybę komisijos veikloje dalyvauti ir visuomenės atstovams[152]. Paminėtina, kad atrenkant teisėjus pirmiausia skatinama vadinamoji „horizontalioji teisėjų karjera“, kai atsilaisvinus teisėjo vietai pirmiausia į ją turi teisę pretenduoti tie teisėjai, kurie pageidauja būti perkelti į tos pačios pakopos teismą[153].

Subjektai, turintys įgaliojimus paskirti, paaukštinti, atleisti iš pareigų teisėjus (keisti jų darbo vietas), yra nustatyti Konstitucijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 112 straipsnyje numatyta, kad Aukščiausiojo Teismo teisėjus, o iš jų – pirmininką, skiria ir atleidžia Seimas Respublikos Prezidento tei-

---

[150] Atrankos komisija įvertina pretendentų į teisėjus asmenines ir dalykines savybes, jų privalumus, nagrinėja surinktą informaciją apie teisėjo, siekiančio karjeros, darbą, bylų nagrinėjimo rezultatus, bylų nagrinėjimo kokybę, atvejus, kai teisėjo, išnagrinėjusio bylą, priimti sprendimai buvo panaikinti ar pakeisti aukštesnių pakopų teismų, taip pat priežastis, lėmusias šių sprendimų panaikinimą ar pakeitimą, organizacinius teisėjo sugebėjimus, galimus bylų vilkinimo atvejus, jei tokių buvę teisėjo darbe, ir pan. Atrankos komisija pateikia išvadą, kuri Respublikos Prezidento nesaisto.

[151] Pagal iki 2008 m. rugsėjo 1 d. galiojusias Lietuvos Respublikos teismų įstatymo nuostatas Atrankos komisija buvo sudaroma iš septynių narių: po du komisijos narius skyrė Respublikos Prezidentas, Teisėjų tarybos pirmininkas ir Seimo Pirmininkas, vieną narį – teisingumo ministras.

[152] Be to, Nuolatinės teisėjų veiklos vertinimo komisijos nariais pagal Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 91-3 straipsnį trys iš septynių narių turi būti ne teisėjai, Teisėjų etikos ir drausmės komisijos nariais pagal minėto įstatymo 85 straipsnį iš septynių narių taip pat ne mažiau kaip trys turi būti ne teisėjai.

[153] Pagal Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 55–1 straipsnio 3 dalį tai detaliau reglamentuoja Respublikos Prezidento nustatyta tvarka.

kimu. Apeliacinio teismo teisėjus, o iš jų – pirmininką, skiria Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu. Apylinkių, apygardų ir specializuotų teismų teisėjus ir pirmininkus skiria, jų darbo vietas keičia Respublikos Prezidentas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2006 m. gegužės 6 d. nutarime konstatavo, kad „Konstitucijoje yra nustatyta tokia įvairių grandžių bendrosios kompetencijos teismų teisėjų ir teismų pirmininkų skyrimo ir atleidimo tvarka, kad šiuos teisėjus ir teismų pirmininkus skiria ir atleidžia kitų valstybės valdžių – vykdomosios valdžios ir įstatymų leidžiamosios valdžios – institucijos, atitinkamai Respublikos Prezidentas ir Seimas, t. y. institucijos, kurios formuojamos politiniu pagrindu. Vienų bendrosios kompetencijos teismų teisėjus ir teismų pirmininkus skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas, dėl to neturintis kreiptis į Seimą; kitų bendrosios kompetencijos teismų teisėjus ir teismų pirmininkus Respublikos Prezidentas skiria ir atleidžia prieš tai gavęs Seimo pritarimą; dar kitų bendrosios kompetencijos teismų teisėjus ir teismų pirmininkus Respublikos Prezidento teikimu skiria ir atleidžia Seimas.“ [154]

Minėta, kad dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali Teismų įstatymo numatyta institucija – Teisėjų taryba, kurios, kaip nurodė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, konstitucinė paskirtis nėra tik „būti atsvara Respublikos Prezidentui formuojant teisėjų korpusą, nes jį formuojant <...> yra būtina ir Respublikos Prezidento bei šios specialios teisėjų institucijos partnerystė, bendradarbiavimas“. Svarbu pabrėžti, kad „Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytos specialios teisėjų institucijos patarimas sukelia teisinius padarinius: jei nėra jos patarimo, Respublikos Prezidentas negali priimti sprendimo dėl teisėjo paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų“. Šios institucijos „patarimo negalima interpretuoti kaip rekomendacijos Respublikos Prezidentui skirti tam tikrą asmenį teisėju ar jo neskirti, paaukštinti teisėją ar jo nepaaukštinti, perkelti jį ar jo neperkelti, atleisti iš pareigų ar neatleisti. Anaiptol, jeigu minėtas patarimas būtų tik rekomendacija, tai Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija neatliktų vienos iš teisminės valdžios atsvarų vykdomajai valdžiai, o formuojant teisėjų korpusą vykdomoji valdžia dominuotų teisminės valdžios atžvilgiu, taigi būtų pagrindo teigti, kad yra sudarytos ir tam tikros prielaidos

[154] *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 51-1894.

(neužkirstas kelias) pažeisti teisėjo ir teismų nepriklausomumą.“ [155]

Paminėtina, kad panaši teismų formavimo tvarka (t. y. teisėjus skiriant į šias pareigas) yra daugelyje valstybių, tačiau tai nėra vienintelis galimas teismų sudarymo būdas. Kai kuriose valstybėse teismai yra formuojami rinkimų būdu. Pavyzdžiui, daugelyje JAV valstijų teisėjus renka piliečiai. Teisėjai gali būti skiriami neribotam laikui – iki gyvos galvos (nors dažniausiai nustatoma tam tikra viršutinė amžiaus riba, pavyzdžiui, iki 70 metų) arba skiriami apibrėžtam laikui. Visuotinai pripažinta, kad skiriant teisėjus neribotam laikui (iki gyvos galvos), užtikrinamas jų nepriklausomumas nuo politinių jėgų ir jų pasikeitimo valstybėje.

Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 57 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmuo į teisėjo pareigas skiriamas iki 65 metų amžiaus. Kai teisėjui sukanka 65 metai, jo įgaliojimai baigiasi. Jeigu teisėjo įgaliojimų laikas pasibaigia bylos nagrinėjimo metu, jo įgaliojimai gali būti pratęsiami tol, kol byla bus baigta nagrinėti arba jos nagrinėjimas bus atidėtas. Toks reguliavimas buvo nustatytas tik 2008 m. liepos 3 d. priėmus Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymą[156], įgyvendinant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimą, kuriame konstatuota, jog „toks teisinis reguliavimas, kai yra numatyta galimybė pratęsti teisėjų įgaliojimus pasibaigus jų laikui <...> gali sudaryti prielaidas kitiems asmenims bandyti daryti teisėjui tiesioginę ar netiesioginę įtaką, idant jis, siekdamas, kad jo įgaliojimai būtų pratęsti, priimtų tam tikrus sprendimus savo nagrinėjamose bylose; toks teisinis reguliavimas vertintinas kaip galintis teikti paskatą teisėjui bylas nagrinėti ir sprendimus jose priimti ne tik vadovaujantis įstatymu, kaip reikalauja Konstitucija (109 straipsnio 3 dalis), bet ir paisant to, kaip jo nagrinėjamose bylose priimti sprendimai atsilieps galimybei ateityje pratęsti jo įgaliojimus.“ [157]

---

[155] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 109-3192; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios.* 2006, Nr. 51-1894.

[156] Pagal ankstesnį reguliavimą asmuo į apylinkės teismo teisėjo pareigas pirmą kartą buvo skiriamas penkeriems metams siekiant įvertinti, ar jis tinka dirbti teisėju. Pasibaigus penkerių metų terminui, Respublikos Prezidentas tokį asmenį apylinkės teismo teisėju be egzamino ir atrankos galėjo skirti iki to laiko, kai jam sukaks 65 metai metų amžiaus. Kitų teismų teisėjai iš karto buvo skiriami iki to laiko, kai jiems sukaks 65 metai.

[157] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios.* 2006, Nr. 51-1894.

Asmuo, paskirtas teisėju, pradeda eiti pareigas tik po to, kai prisiekia jį paskyrusiems Seimui arba Respublikos Prezidentui būti ištikimas Lietuvos Respublikai, vykdyti teisingumą tik pagal įstatymą. Prisiekęs jį paskyrusiems Seimui arba Respublikos Prezidentui, teisėjas įgyja visus teisminės valdžios vykdytojo įgaliojimus. Teisminės valdžios išskirtinė funkcija lemia ypatingą šią valdžią įgyvendinančių pareigūnų teisinę padėtį ir jų veiklos principus. Visų teisėjų statusas yra vienodas. Skiriasi tik jų įgaliojimai, atsižvelgiant į teismo kompetenciją.

Pagal Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 74, 75, 77 ir 79 straipsnius apylinkių teismų, apygardos administracinių teismų, apygardos teismų pirmininkai ir jų pavaduotojai, Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas ir pirmininko pavaduotojas, Apeliacinio teismo pirmininkas ir skyriaus pirmininkas, Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir skyriaus pirmininkas skiriami penkeriems metams[158]. Pažymėtina, kad įgyvendinant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimą[159], buvo nustatyta, kad dėl Aukščiausiojo Teismo skyriaus pirmininko skyrimo ir atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria Teisėjų taryba[160]. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas minėtame nutarime pabrėžė, kad „Teismų įstatymo 79 straipsnio 2 dalyje <...> yra nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad jei Aukščiausiojo Teismo pirmininkas nepataria Respublikos Prezidentui dėl Aukščiausiojo Teismo skyriaus pirmininko kandidatūros, Respublikos Prezidentas negali teikti Seimui skirti Aukščiausiojo Teismo skyriaus pirmininko kandidatūros. Tokiu teisiniu reguliavimu konstituciškai nepagrįstai yra išplečiami Aukščiausiojo Teismo pirmininko, kaip šio teismo teisėjo ir institucijos vadovo, įgaliojimai, suvaržomi Respublikos Prezidento konstituciniai įgaliojimai formuoti, patarus Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodytai specialiai įstatymo numatytai teisėjų institucijai, teisėjų korpusą, taip pat yra įsiterpiama į šios specialios teisėjų institucijos konstitucinę kompetenciją.“ Pa-

[158] Tokia, t. y. vienoda, visų teismų pirmininkų, pavaduotojų, skyrių pirmininkų kadencija buvo nustatyta 2007 m. balandžio 19 d. priėmus Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 75, 76, 77, 79, 80 ir 81 straipsnių pakeitimo įstatymą. Pagal ankstesnį reguliavimą Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas, pirmininko pavaduotojas, Apeliacinio teismo pirmininkas, skyriaus pirmininkas buvo skiriami šešeriems metams. Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir skyriaus pirmininkas buvo skiriami septyneriems metams.

[159] *Valstybės žinios.* 2006, Nr. 51-1894.

[160] Pagal buvusį reguliavimą Aukščiausiojo Teismo skyriaus pirmininką į pareigas skyrė ir atleido Seimas Respublikos Prezidento teikimu, patarus Aukščiausiojo Teismo pirmininkui.

žymėtina, kad Teismų įstatymo nuostatos dėl teismų vadovų skyrimo buvo tobulinamos, siekiant sukurti reikiamas prielaidas jų rotacijai, o ši yra būtina sąlyga skaidriai ir efektyviai teismų veiklai[161].

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintos trys pagrindinės nuostatos, apibūdinančios teisėjų statusą. Tai teisėjų nepriklausomumas, nekeičiamumas ir neliečiamumas.

Teisėjo nepriklausomumas – ypatingas jo teisinio statuso elementas. Kaip jau minėta, teisėjo ir teismų nepriklausomumas – viena iš svarbiausių teisminės valdžios demokratinėje valstybėje veikimo sąlygų. Konstitucijos 109 straipsnio 1 ir 2 dalyse įtvirtintos normos yra sukonkretintos Teismų įstatymo 3 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad teisėjai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi nuo proceso dalyvių, teismų administracijos, kitų teisėjų, valstybės valdžios institucijų, pareigūnų bei kitų asmenų. Teisėjams negali būti daromas joks politinis, ekonominis, psichologinis, socialinis spaudimas ar kitoks neteisėtas poveikis, kuris galėtų turėti įtakos jų sprendimams.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1995 m. gruodžio 6 d. nutarime pažymėjo, kad „teisėjų ir teismo nepriklausomumo vykdant teisingumą garantijų turinį pirmiausia lemia jų nepriklausomumas: a) nuo byloje dalyvaujančių šalių bet kokio kišimosi, b) nuo valstybės valdžios, valdymo, taip pat visuomenės institucijų, korporacinių, neteisėtų asmeninių ar kitokių interesų įtakos“.

Valstybės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo numatytą atsakomybę (Konstitucijos 114 str. 1 d.). Konstitucijos 114 straipsnyje įtvirtintą normą sukonkretina Teismų įstatymo 46 straipsnis, kuriame nustatyta, kad mitingai, piketai ir kitokie pavienių asmenų ar grupių veiksmai arčiau negu 75 metrai iki teismo pastato ir teisme, jeigu tuo siekiama daryti poveikį teisėjui arba teismui, yra kišimasis į teisėjo arba teismo veiklą. Asmenys, kurie savo veiksmais

[161] Pavyzdžiui, Respublikos Prezidentas 2009 m. vasario 17 d. dekretu Nr. 1K-1709 pateikė Seimui kai kurių Lietuvos Respublikos teismų įstatymo straipsnių pakeitimo įstatymo projektą, kuriuo, be kita ko, siekiant įgyvendinti teismų vadovų rotacijos principą, siūloma papildyti Teismų įstatymo 76 straipsnį nauja 3 dalimi ir nustatyti, kad kandidatais į laisvas ar atsilaisvinsiančias apylinkės teismo, apygardos administracinio teismo, apygardos teismo pirmininko, pirmininko pavaduotojo, skyriaus pirmininko vietas yra laikomi visi atitinkamo teismo ar teismo skyriaus teisėjai, kurie iki Respublikos Prezidento kanceliarijos nustatyto termino raštu neinformavo apie nesutikimą dalyvauti atrankoje.

ar neveikimu trukdo teismui vykdyti teisingumą, neteisėtai daro poveikį bylos eigai ar baigčiai, atsako įstatymų nustatyta tvarka. Atsakomybę už trukdymą teisėjui atlikti su baudžiamosios, civilinės, administracinės arba tarptautinės teisminės institucijos bylos tyrimu ar nagrinėjimu susijusias pareigas numato Baudžiamojo kodekso 231 straipsnis[162].

Konstitucijos leidėjas, siekdamas užtikrinti teisėjų nepriklausomumą ir bešališkumą, numato ir tam tikrus apribojimus teisėjams. Vienas iš tokių apribojimų – teisėjų depolitizavimo principas, įtvirtintas Konstitucijos 113 straipsnio 2 dalyje. Šis principas reiškia, kad teisėjas negali dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje. Šio straipsnio 1 dalyje įtvirtintas ir kitas apribojimas teisėjams: teisėjas negali užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, dirbti verslo, komercijos ar kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse. Jis taip pat negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus teisėjo atlyginimą bei užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą. Šie Konstitucijoje įtvirtinti apribojimai nereiškia, kad teisėjams apskritai apribojama asociacijų laisvė. Konstitucija ir teismų įstatymai nedraudžia teisėjams jungtis į teisėjų asociacijas ar kitas organizacijas, atstovaujančias jų interesams.

Teismų įstatymas numato tam tikrus apribojimus eiti teisėjo pareigas. Šio įstatymo 62 straipsnyje nustatyta, kad teisėjas negali būti skiriamas dirbti teisme ar teismo skyriuje, kuriame atitinkamai teismo pirmininku, pirmininko pavaduotoju arba skyriaus pirmininku dirba jo sutuoktinis, vaikai (įvaikiai), tėvai (įtėviai), broliai, seserys (įbroliai, įseserės).

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje įtvirtintas ne tik galimybės apskųsti ir peržiūrėti teismo sprendimą principas, bet ir daugiau teismų veiklos principų. Dauguma iš jų yra bendro pobūdžio. Vienas iš svarbiausių – teisėjų nepriklausomumas ir jų veiklos teisėtumas. Atgimusios Lietuvos piliečių priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje skelbiami fundamentalūs Tautos gyvenimo ir konstitucinio reguliavimo tikslai: atviros, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės siekis. Svarbu pabrėžti, kad Konstitucijos preambulėje deklaruojamas teisinės valstybės principas yra „universalus principas, kuriuo grindžiama visa Lietuvos teisės sistema ir pati Lietuvos Respublikos Konstitucija“[163]. Šis principas, be kitų reikalavimų, numato ir tai, kad

---

[162] *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.

[163] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 17-419; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. spalio 18 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 88-2724.

turi būti užtikrinamos žmogaus teisės ir laisvės, kad visos valstybės valdžią įgyvendinančios bei kitos valstybės institucijos turi veikti remdamosi teise ir paklusdamos teisei, kad Konstitucija turi aukščiausią juridinę galią.[164]

Teisinės valstybės samprata, be kitų teisinės valstybės požymių, reikalauja, kad žmogaus teisės būtų veiksmingai ginamos nepriklausomuose teismuose[165]. Šio principo esmė – teisėjas ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo (Konstitucijos 109 str. 2 d.). Su šiomis Konstitucijos nuostatomis siejasi ir 31 straipsnio 2 dalis, įtvirtinanti asmens, kaltinamo padarius nusikaltimą, teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas. Ši norma įpareigoja teisėją priimti ne tik teisėtą, bet ir pagrįstą įrodymais teismo sprendimą. Procesiniai įstatymai numato, kad teismas įvertina įrodymus pagal vidinį savo įsitikinimą, pagrįstą visapusišku, pilnutiniu ir objektyviu visų bylos aplinkybių išnagrinėjimu, vadovaudamasis įstatymu ir teisine sąmone.

Teisėjų nepriklausomumas – tai ne tik pagrindinis teisėjų statuso elementas, bet ir svarbiausia procesinė teismo garantija, būtina teisingumo įgyvendinimo sąlyga. Kartu tai ir viena iš svarbiausių žmogaus teisių ir laisvių apsaugos garantijų. Tik nepriklausomas ir nešališkas teismas gali objektyviai įvertinti baudžiamosios, civilinės ar administracinės bylos aplinkybes ir priimti teisingą sprendimą. Tik nepriklausomi teisėjai, vykdydami teisingumą, galės tinkamai atlikti savo priedermę – užtikrinti teisės viešpatavimą, konstitucinės santvarkos stabilumą, žmogaus ir piliečių teisių ir teisėtų interesų apsaugą.

Svarbu pabrėžti, kad teisė ginti savo teises nepriklausomame ir nešališkame teisme yra viena iš svarbiausių asmens teisių garantijų. Tokia žmogaus teisių ir laisvių gynyba įtvirtinta Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje, kurioje nustatyta, kad asmuo, kurio konstitucinės teisės ir laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. Tai reiškia, kad kiekvienas Lietuvos teritorijoje esantis asmuo turi teisę į teisminę gynybą nuo kėsinimosi į jo gyvybę ir sveikatą, asmeninę laisvę, nuosavybę, garbę ir orumą, kitas Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų jam garantuotas teises ir laisves, taip pat teisminę gynybą nuo valstybės valdžios ir valdymo institucijų bei pareigūnų neteisėtų veiksmų ar neveikimo. Šią konstitucinę teisę asmuo turi teisę įgyvendinti tiesiogiai, remdamasis Konstitucija (6 str. 2 d.). Kita vertus, realiai šiandien Lietuvoje

---

[164] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 11 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 5-143.

[165] Vaišvila, A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos. *Jurisprudencija*. 2000, 15(7) : 23.

šia teise pasinaudoti gali ryžtis ne kiekvienas – teismo procesas reikalauja nemažų išlaidų.

Nei teisinės valstybės principas, nei Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje įtvirtintas teisėjų nepriklausomumas nėra savitikslis dalykas, bet būtina žmogaus teisių ir laisvių apsaugos sąlyga, vienas iš svarbiausių teisingumo vykdymo principų, esminis demokratinės teisinės valstybės bruožas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ne viename savo nutarimų yra pažymėjęs, kad nepriklausomumas yra ne privilegija, bet viena svarbiausių teisėjo ir teismo pareigų, išplaukianti iš Konstitucijoje garantuotos žmogaus teisės turėti nešališką ginčo arbitrą[166].

Teismų ir teisėjo nepriklausomumo principas yra įtvirtintas Konstitucijos 114 straipsnyje, kuriame nurodoma, jog valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo numatytą atsakomybę. Teisėjas ir teismai nėra pakankamai nepriklausomi, jei neužtikrintas teismų, kaip teisminės valdžios institucijų sistemos, nepriklausomumas. Teisminė valdžia, būdama savarankiška, negali būti priklausoma nuo kitų valdžių dar ir dėl to, kad ji, kaip minėta, vienintelė formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu. Tik būdama savarankiška, nepriklausoma nuo kitų valdžių, teisminė valdžia gali įgyvendinti savo funkciją – vykdyti teisingumą.

Konstitucinis teisminės valdžios nepriklausomumo pripažinimas užtikrina teismams savivaldos teisę – teisę savarankiškai spręsti tam tikrus su jų veikla susijusius klausimus. Tuo tikslu yra steigiamos specialios įstatymo numatytos teisėjų institucijos. Konstitucijos 112 straipsnio 5 dalyje nurodyta speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija, svarbus Teismo, kaip savarankiškos valstybės valdžios, savivaldos elementas, yra, kaip jau minėta, atsvara Respublikos Prezidentui, kaip vykdomosios valdžios subjektui, formuojant teisėjų korpusą.[167]

---

[166] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 101-2264; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 109-3192.

[167] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 109-3192; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gruodžio 13 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 181-6708, 2004, Nr. 186; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. gegužės 9 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 51-1894.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime, atskleisdamas teismų nepriklausomumo sampratą, atkreipė dėmesį į du šio principo aspektus: teisėjų ir teismų sprendimų nepriklausomumą vykdant teisingumą ir organizacinį teismų savarankiškumą. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas ypač pabrėžė teisminės valdžios nepriklausomumo nuo vykdomosios valdžios būtinumą teigdamas, kad „Konstitucija draudžia vykdomajai valdžiai kištis į teisingumo vykdymą, daryti teismams kokį nors poveikį ar vertinti teismų darbą nagrinėjant bylas, juo labiau – nurodinėti, kaip turėtų būti vykdomas teisingumas. <...> Vykdomosios valdžios institucijoms gali būti nustatomi tik įgaliojimai, skirti sudaryti sąlygas teismams veikti. Teismai už savo veiklą vykdant teisingumą neatsiskaito kitoms valdžios institucijoms ar pareigūnams. Tik nepriklausoma teismų institucinė sistema gali laiduoti teismo organizacinį, o kartu ir teisėjo procesinį savarankiškumą."[168]

Vis dėlto teismas negali būti visiškai nepriklausomas, nes galima išskirti keletą teisminės valdžios sąlyčio su kitomis valdžiomis sričių. Pirmoji iš jų – pačių teisėjų skyrimo ir atleidimo teisiniai santykiai. Kita sritis – teismų, kaip savarankiškos valdžios organizaciniai santykiai, kuriuos, laikantis Konstitucijos, nustato įstatymų leidžiamoji valdžia. Seimas priima įstatymus, nustatančius teismų sistemą, teismų veiklos principus, teismų kompetenciją, teisėjų statusą, bylų nagrinėjimo tvarką ir kt. Dar viena sritis – teismų administravimo klausimai. Vykdomoji valdžia padeda racionaliai panaudoti tiek teismų sistemai, tiek atskiriems teismams skirtas biudžeto lėšas, įgyvendina specialistų rengimo programas ir kt.[169] Savo ruožtu teisminė valdžia įstatymų nustatyta tvarka gali tikrinti įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios priimamų aktų teisėtumą, spręsti ginčus tarp valstybės institucijų, nagrinėti piliečių skundus dėl valstybės institucijų ir pareigūnų veiksmų. Įgyvendindama tai teisminė valdžia užtikrina Konstitucijoje ir įstatymuose įtvirtintą pusiausvyrą tarp įstatymų leidžiamosios ir vykdomosios valdžios, jų veiklos teisėtumą, apsaugo asmenį nuo valstybės valdžios savivalės. Pripažįstant, kad teismas negali būti visiškai nepriklausomas, svarbu pabrėžti, kad teisminės valdžios veikla turi būti atribota tiek nuo įstatymų leidžiamosios, tiek nuo vykdomosios valdžios.

---

[168] *Valstybės žinios.* 1999, Nr. 109-3192.

[169] Jarašiūnas, E. Teisminės valdžios funkcionavimo apsaugos problemos konstitucinėje justicijoje. *Teisminė valdžia ir visuomenė: konferencijos medžiaga*. Vilnius: Lietuvos žmogaus teisių centras, 1999, p. 49–50.

Prie teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų taip pat priskirtinas teismo ir teisėjo teisinis statusas. Teisėjais turi būti skiriami tik asmenys, kuriems pagal Konstitucijos ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymo nuostatas keliami aukšti profesiniai ir etiniai reikalavimai. Būti nepriklausomus teisėjus įpareigoja ir prieš pradedant eiti pareigas duodama priesaika.

Tam, kad teismų ir teisėjų nepriklausomumo principas būtų įgyvendinamas, reikia tam tikrų garantijų. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 1995 m. gruodžio 6 d. nutarime konstatavo, kad „teisėjų nepriklausomumo garantijas galima sąlygiškai suskirstyti į tris grupes: a) teisėjo įgaliojimų trukmės neliečiamumo, b) teisėjo asmens neliečiamumo, c) teisėjo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijas“[170].

Lietuvoje teisėjų atleidimo iš pareigų pagrindai yra nustatyti Konstitucijos 115 straipsnyje. Interpretuodamas šį straipsnį, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pabrėžė: „Teisėjui, kuris sąžiningai atlieka savo pareigas, Konstitucijos 115 straipsnyje yra garantuota, kad jis nebus atleistas iš pareigų kitais negu jame nustatytais pagrindais. <...> Įgaliojimų trukmės neliečiamumo garantija yra svarbi tuo, kad teisėjas, kad ir kokios politinės jėgos būtų valdžioje, išlieka nepriklausomas, jis neverčiamas taikytis prie galimos politinių jėgų kaitos.“[171]

Nurodoma, kad teisėjo asmens neliečiamumo garantijos gali būti vertinamos kaip tam tikra išimtis iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtinto principo, pagal kurį įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs[172]. Garantuojant teisėjo asmens neliečiamumą Konstitucijos 114 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta, kad teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo. Ši konstitucinė nuostata sukonkretinta Teismų įstatymo 47 straipsnyje, kuriame numatyta, kad teisėjo laisvė gali būti suvaržyta be atitinkamų valstybės valdžios institucijų sutikimo tik tais atvejais, kai teisėjas užtinkamas darantis nusikalstamą veiką (*in flagranti*).

Teismų įstatymas taip pat nustato, kad teisėjas, padaręs administracinį teisės pažeidimą, už kurį numatyta laisvę varžanti nuobauda, traukiamas ad-

---

[170] *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 101-2264.

[171] *Ten pat*.

[172] Šinkūnas, H. *Teisėjų nepriklausomumo įtvirtinimas Lietuvos teisinėje sistemoje*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01 S), p. 112.

ministracinėn atsakomybėn gavus Seimo, o tarp Seimo sesijų – Respublikos Prezidento sutikimą. Tuo tarpu padaręs administracinį teisės pažeidimą, už kurį numatyta laisvės nevaržanti nuobauda, teisėjas traukiamas administracinėn atsakomybėn bendra tvarka.

Teisėjo neliečiamumo garantija reiškia ir jo asmens garbės ir orumo apsaugą. Įstatymai numato atsakomybę už viešą teisėjo ar teismo įžeidimą, šmeižimą ar jo autoriteto žeminimą.

Aukščiausiojo Teismo pirmininko ir teisėjų, taip pat Apeliacinio teismo pirmininko ir teisėjų pašalinimo iš pareigų apkaltos proceso tvarka yra nustatyta Konstitucijos 74 ir 116 straipsniuose.

Ne mažiau svarbios ir Konstitucijos 109 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto teisėjo nepriklausomumo principo socialinio (materialinio) pobūdžio garantijos, nes, kaip pabrėžė Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, teisėjas, būdamas teisinių ginčių arbitras, privalo ne tik būti pasirengęs profesiniu atžvilgiu, turėti didelį autoritetą, bet ir būti materialiai nepriklausomas[173]. Kitaip tariant, teismo atsparumas įvairiai įtakai priklauso ne tik nuo teisėjų autoriteto, kvalifikacijos, reputacijos, bet ir nuo realių socialinių garantijų[174]. Materialinio nepriklausomumo garantija pasireiškia pirmiausia tuo, kad teisėjui, kol jis eina šias pareigas, negali būti sumažintas atlyginimas. Šis principas buvo suformuluotas ir įtvirtintas Jungtinių Amerikos Valstijų konstitucijoje XVIII a. pabaigoje. Vėliau ši taisyklė paplito ir kitose valstybėse. Bet kokie mėginimai mažinti teisėjo atlyginimą ar kitas socialines garantijas arba teismų finansavimo ribojimas laikoma kėsinimusi į teisėjų ir teismų nepriklausomumą. Daugelyje šalių teisėjų atlyginimai, palyginti su valdininkų atlyginimais, yra gerokai didesni.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad teisėjo ir teismų nepriklausomumo negalima vertinti pagal kokį nors vieną, kad ir labai reikšmingą, požymį. Pažeidus bet kurią iš teisėjo ir teismų nepriklausomumo garantijų gali būti pakenkta teisingumo įgyvendinimui, žmonių teisių ir laisvių užtikrinimui.[175]

Paminėtini ir kiti svarbūs teismų veiklos principai. Vienas iš jų – Konstitucijos viršenybės principas. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 110 straips-

---

[173] Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. gruodžio 6 d. nutarimas. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 101-2264.

[174] Jarašiūnas, E. *Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas*. Vilnius, 2003, p. 245.

[175] *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 101-2264.

nis griežtai draudžia teisėjui taikyti įstatymą, kuris prieštarauja Konstitucijai. Tais atvejais, kai yra pagrindo manyti, kad įstatymas ar kitas teisinis aktas, kuris turėtų būti taikomas konkrečioje byloje, prieštarauja Konstitucijai, teisėjas sustabdo šios bylos nagrinėjimą ir kreipiasi į Konstitucinį Teismą prašydamas spręsti, ar šis įstatymas ar kitas teisinis aktas atitinka Konstituciją. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas 2007 m. lapkričio 13 d. sprendime nurodė, kad „teismas, kuris kreipiasi į Konstitucinį Teismą su atitinkamu prašymu, visada turi turėti *locus standi*“[176].

Kitas principas – lygybės įstatymui ir teismui principas. Pagal Konstitucijos 28 straipsnio 1 dalį įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimų ar pažiūrų pagrindu. Šis principas teisminiame procese pasireiškia rungtyniškumo principu. Teisminiame procese šalių procesinės teisės yra lygios, kiekviena šalis turi lygias galimybes įrodyti aplinkybes, kuriomis remiasi.

Valstybinės proceso kalbos principas, įtvirtintas Konstitucijos 117 straipsnio 2 ir 3 dalyse, reiškia, kad teismo procesas vyksta, sprendimai priimami ir skelbiami lietuvių kalba. Asmenims, nemokantiems lietuvių kalbos, garantuojama teisė dalyvauti tardymo ir teisminiuose veiksmuose per vertėją.

Tuo tarpu teismo proceso viešumo principas įtvirtintas Konstitucijos 31 straipsnio 2 dalyje ir 117 straipsnio 1 dalyje. Tai reiškia, kad visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai. Teismo posėdis gali būti uždaras tik žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumui apsaugoti, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybinę, profesinę ar komercinę paslaptį.

Konstitucijos 30 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta bendra norma, kad asmeniui padaryta materialinė ir moralinė žala turi būti atlyginta įstatymo nustatyta tvarka. Bendruosius atsakomybės už žalą, padarytą kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo neteisėtas veiksmais, pagrindus nustato civiliniai įstatymai. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso[177] 6.272 straipsnyje nustatyta, kad žalą, atsiradusią dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo kardomosios priemonės taikymo tvarka, neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinės prievartos priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimo, atlygina valstybė visiškai, nepaisant ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuratūros pareigūnų ir teismo kaltės; žalą, atsiradusią dėl neteisėtų teisėjo

[176] *Valstybės žinios*. 2007, Nr. 118-4830.
[177] *Ten pat*. 2000, Nr. 74-2262.

ar teismo veiksmų nagrinėjant civilinę bylą, atlygina valstybė visiškai, jeigu žala atsirado dėl teisėjo ar kito teismo pareigūno kaltės. Asignavimų žalai atlyginti tvarką nustato specialus Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas[178].

Konstitucijos leidėjas, suteikdamas teismams teisę taikyti pačias griežčiausias valstybės prievartos priemones (skirti kriminalines bausmes asmenims, padariusiems nusikaltimus), apibrėžia ir tam tikrus baudžiamojo proceso principus – teisingumo garantijas. Tai nekaltumo prezumpcija: asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu; teisė į gynybą: asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat teisė turėti advokatą; draudimas versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius; draudimas bausti už tą patį nusikaltimą antrą kartą.

Taigi Lietuvos Respublikos Konstitucija nustato pagrindinius teismų sistemų sudarymo, funkcionavimo ir veiklos principus bei garantijas, kuriuos detaliau reglamentuoja Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas ir Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. Minėta, kad nuo pat 1990 metų būta nemažai siūlymų keisti teisminės valdžios organizacijos ir veiklos teisinį reguliavimą; daugumą tokių pakeitimų ir papildymų lėmė Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo oficiali konstitucinė doktrina, kuri „turi būti svarbiausiu kelrodžiu vertinant įstatyminį reguliavimą“[179]. Kita priežastis, skatinanti tobulinti su teismų veikla susijusį teisinį reguliavimą, yra susiformavusi viešoji nuomonė ir menkas pasitikėjimas bendrosios kompetencijos ir administraciniais teismais Lietuvoje, kurį, be kita ko, lemia bylų vilkinimo atvejai, nukentėjusiojo ir teisiamojo teisių santykis pastarojo naudai, kai kuriais atvejais skirtingi teismų sprendimai esant panašiai situacijai ir pan. Todėl visuomenėje pasigirsta nemažai abejonių dėl teisės į nepriklausomą, nešališką ir operatyvų teismą įgyvendinimą, formuojasi tam tikras nihilistinis požiūris į

[178] *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 56-2228.

[179] Jarašiūnas, E. Teisminės valdžios organizacijos ir veiklos konstitucinės problemos (teisminės valdžios visavertiškumas, teismų sistemos bei teisėjų ir teismų nepriklausomumas). Birmontienė, T. ir kt. *Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2007, p. 295.

teismus ir teisėjus. Formuojasi ir tam tikras pačių teisėjų nepasitikėjimas kitomis valstybės valdžios institucijomis[180].

Lietuvos visuomenei išgyvenant svarbius socialinius ir ekonominius pokyčius, teismų sistemos funkcionavimo kokybė ir skaidrumas įgauna išskirtinę reikšmę. Todėl, siekiant išspręsti su teismų veikla susijusias problemas, reiškiamos įvairios nuomonės bei pateikiami pasiūlymai ir dėl teisėjų korpuso formavimo, ir dėl teismų kompetencijai priskirtinų funkcijų[181]. Nepaisant kai kuriais atvejais įžvelgiamų siaurų asmeninių interesų apraiškų, bendros politinės kultūros stokos ar demokratizacijos proceso trukdžių, vis dėlto tikėtina, kad, sudarius reikiamas sąlygas, teismai tinkamai užtikrins Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuos teisės viršenybę ir apsaugos žmogaus teises bei laisves.

---

[180] Antai 2009 m. balandžio 9 d. Teisėjų taryba ir Lietuvos Respublikos teisėjų asociacija paskelbė pareiškimą „Dėl grėsmės teisėjų ir teismų nepriklausomumui ir visuomenės interesams“. Jame, be kita ko, konstatuota, kad „Lietuvos Respublikos Seime vykstantys svarstymai skirti teisėjus į aukštesnės ar aukščiausios pakopos teismus kartais prieštarauja visuotinai pripažintiems teisės principams. Pareiškime taip pat teigiama, jog „didžiulį nerimą kelia tai, kad kai kurie Seimo nariai ignoruoja pamatinius teisinės valstybės principus ir viešai reikalauja iš teisėjų aiškintis dėl priimtų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo“. Lietuvos Respublikos teisėjų asociacija 2009 m. birželio 5 d. paskelbė atvirą laišką Lietuvos teisėjams, visuomenei ir žiniasklaidai, kuriame teigiama, jog nuolat menkinant vieną iš trijų valstybės valdžių, „menkinama ne tik teismų sistemos, bet ir pačios valstybės reputacija“, kviečiama „visuomenę skirti pagrįstą kritiką nuo šmeižto, užgauliojimų ir atvirai demonstruojamos nepagarbos teismui“, o žiniasklaidos atstovai raginami „prisiminti Žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksą bei juo vadovautis kasdienėje savo veikloje, dorai ir sąžiningai atliekant vadinamosios ketvirtosios valdžios funkciją“.

[181] Pavyzdžiui, siūloma pakeisti atitinkamus Konstitucijos ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo straipsnius, numatant, kad kiekvienas asmuo turi teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl Lietuvos Respublikos ir kitų Seimo priimtų aktų ir dėl Respublikos Prezidento bei Vyriausybės aktų, jeigu jų pagrindu priimtas sprendimas pažeidė šio asmens konstitucines teises ar laisves ir šis asmuo išnaudojo visas teisines gynybos priemones. Kitas siūlymas – pakeisti atitinkamus Konstitucijos straipsnius ir nustatyti, kad aukščiausiosios instancijos specializuotų teismų teisėjus ir pirmininkus skirtų Respublikos Prezidentas Seimui pritarus, kad jie kaip ir Konstitucinio Teismo, Aukščiausiojo Teismo ir Apeliacinio teismo teisėjai ir pirmininkai galėtų būti pašalinti iš užimamų pareigų apkaltos proceso tvarka. Pateikti pasiūlymai pakeisti Teismų įstatymą, numatant galimybę skųsti Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo sprendimus kasacine tvarka Lietuvos Aukščiausiajam Teismui. Taip pat daug diskutuojama dėl teismų tarėjų instituto Lietuvoje įteisinimo ir kt.